

УДК 504.332 (477.7)

Світлана Беляєва

Svitlana Belyaeva

**ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО
МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)****TOURIST ATTRACTION OF THE GARDEN ART PARKS-MONUMENTS
(BY THE EXAMPLE OF CHERKASY REGION)**

Результати антропогенного навантаження на довкілля спонукають до вирішення питання збалансованого використання природних ресурсів і необхідності сприяти відновленню сил та відпочинку населення, створенню сприятливого рекреаційного середовища. Аналіз сучасного стану та дослідження потенціалу розвитку й туристичної привабливості парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може сприяти пошуку реальних напрямів популяризації природно-заповідних територій та об'єктів й сприяти залученню інвестицій у розвиток рекреацій в Україні, що спонукає до вивчення цих питань в окремих регіонах, зокрема на прикладі Черкаської області.

Ключові слова: туризм, парки, пам'ятки, садово-паркове мистецтво, природно-заповідні території, рекреація, інвестиції, Черкаська область.

Результаты антропогенной нагрузки на окружающую среду требуют решения вопроса сбалансированного использования природных ресурсов, содействия восстановлению сил и отдыха населения, создания благоприятной рекреационной среды. Анализ современного состояния, а также исследования потенциала развития и туристической привлекательности парков-памяток садово-паркового искусства может содействовать поиску реальных направлений популяризации природно-заповедных территорий и объектов, содействовать привлечению инвестиций в развитие рекреаций в Украине, что благоприятствует изучению этих вопросов в отдельных регионах, в том числе на примере Черкасской области.

Ключевые слова: туризм, парки, памятники, садово-парковое искусство, природно-заповедные территории, рекреация, инвестиции, Черкасская область.

Results of anthropogenic load on the environment requires addressing sustainable use of natural resources, promote recuperation and rest of the population, creating a favorable recreational environment. Analysis of the current status, as well as research and development potential tourist attraction of garden art parks-monuments can assist in finding directions real popularization of natural protected areas and objects, to promote investment in the development of recreation in Ukraine, which is conducive to study these issues in some regions, including the example of Cherkasy region.

Keywords: tourism, parks, sights, gardening art, natural protected areas, recreation, investments, Cherkasy region.

Постановка проблеми. За результатами аналізу антропогенного навантаження на довкілля протягом останніх десятиліть в Україні, враховуючи факти зростання урбанізованого середовища та нецільового використання природних і природно-заповідних територій, постало вкрай актуальне питання збалансованого використання природних ресурсів і необхідність сприяти відновленню сил та відпочинку населення, тобто створення сприятливого рекреаційного середовища. У переліку поточних і стратегічних планів соціально-економічної сфери розвитку Черкащини не передбачені конкретні заходи, спрямовані на відродження та популяризацію рекреаційної діяльності, туризму на засадах збалансованого (сталого) використання природних і природно-заповідних територій, про що свідчить зокрема те, що станом на 25 березня 2014 р. в Черкаській області відсутня інформація про розроблення та затвердження відповідного місцевого плану дій з охорони довкілля.

Протягом багатьох тисячоліть у людини виникала необхідність змінювати окремі компоненти та властивості ландшафтного середовища, адаптуючи відповідні потреби та бажання й таким чином створюючи умови для появи та розвитку зокрема й антропогенних ландшафтів. В урбанізованому ж середовищі все глибше виявляється прірва між потребами людини та можливостями природного середовища, що спонукає людину здійснювати моніторинг стану довкілля, аналізувати сучасний стан і передбачати своє безпечне існування, забезпечувати умови для життя та відпочинку. Серед значної

кількості антропогенних ландшафтів особливою групою є група садово-паркових ландшафтів, які за своїми функціональними особливостями, взаємозв'язками, що виникають при взаємодії природної та створеної людиною системи у сучасних умовах розвитку суспільства, вирішують проблеми гармонізації середовища, створення комфортних умов для життя та діяльності сучасної людини. Їх варто розглядати як своєрідний компроміс між потребою перетворювати, використовувати компоненти природи й водночас їх зберігати. Аналіз сучасного стану та дослідження потенціалу розвитку й туристичної привабливості парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може сприяти пошуку реальних напрямів популяризації природно-заповідних територій та об'єктів й сприяти залученню інвестицій у розвиток рекреацій в Україні, що спонукає до вивчення цих питань в окремих регіонах, зокрема на прикладі Черкаської області.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Матеріалом для написання статті є аналіз наукових, літературних та архівних матеріалів. У дослідженнях, присвячених зокрема вивченню садово-паркового мистецтва, ландшафтної архітектури, історико-культурних напрямів в ландшафтній архітектурі та дизайні, культурології, ботаніки, детально розкриті питання технологічних та естетичних особливостей композиції. Цим питанням присвячені праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких В. І. Білоус, Г. І. Денисик, В. Д. Ковтун, І. О. Косаревський, І. С. Косенко, Л. І. Рубцов. Питанням моніторингу стану зелених насаджень міста Черкаси, Черкаської області, зокрема на його природних і природно-заповідних територіях присвячені наукові дослідження та публікації таких науковців, як І. В. Кравцова, Л. В. Кулик, М. І. Свояк, Н. І. Свояк, Н. М. Фоміна. В рамках наукового дослідження стипендіата Кабінету Міністрів України Свояк Н. І. за 2012 р., враховуючи гостроту екологічних проблем міста Черкаси, було зокрема проведено екологічну оцінку його парків і скверів [1–6].

У статті «Садово-паркові ландшафти як об'єкти рекреації і туризму» Кравцової І. В. розглянуто садово-паркові ландшафти щодо виконання ними функцій об'єктів рекреаційно-туристичної діяльності населення відповідного регіону; описано основні фактори їхнього розвитку на території Правобережного лісостепу України; подано характеристику найвідоміших садово-паркових ландшафтів цього регіону, а саме: Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, дендрологічного парку «Олександрія» тощо. Наведено приклади меморіального значення садово-паркових ландшафтів [4].

Питання туристичної привабливості парків-пам'яток садово-паркового мистецтва неможливо розглядати без урахування історичних, політико-економічних і суспільних аспектів середовища їх функціонування, як в реальному часі, так і на тривалу перспективу на підставі стратегічних планів розвитку країни, регіону, галузі економіки тощо. Для цього в статті значна увага приділена аналізу чинних нормативно-правових документів, де розглядаються питання стратегії розвитку природно-заповідного фонду України, напрями збалансованої рекреаційної діяльності на цих територіях тощо. Так, наприклад, з метою стабілізації та поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку країни було прийнято Верховною Радою Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» (далі – Стратегія), відповідно до якого визначені 7 стратегічних цілей, досягнення яких має сприяти зокрема й забезпеченню збалансованого використання природних ресурсів [7].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розкрити на прикладі Черкаської області особливості функціонування парків-пам'яток садово-паркового мистецтва як привабливих об'єктів збалансованої рекреаційно-туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Черкаська область, наймолодша область в Україні, утворена Указом Президії Верховної Ради СРСР 7 січня 1954 р. Обласний центр – місто Черкаси. Площа області становить 20,9 тис. км², що складає 3,5% території держави (18 місце в Україні). Чисельність наявного населення Черкаської області на 1 жовтня 2013 р., за попередніми даними, становила 1263,5 тис. осіб (2,8% від загальної чисельності населення України), у т.ч. у міських поселеннях проживало 713,8 тис. осіб (56,5% населення області), сільських населених пунктах – 549,7 тис. осіб (43,5 %); 88 % населення проживає на правобережній частині області, на лівобережній – 12 % [8]. Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. Згідно Закону України «Про природно-заповідний фонд» до

природно-заповідного фонду України належать природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), а також штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва). Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення [9].

Площа заповідних об'єктів становить 60910,49 га, що складає 2,9 % від загальної площі території області (показник заповідності). Для порівняння, середній показник заповідності в Україні складає 5,7 %, в Європі 12–15 %. Низький рівень заповідності зумовлений значним розорюванням земель. Зокрема, площа сільськогосподарських угідь області складає 1454800 га (70 % загальної площі області – 2091668 га), з яких ріллі – 1273600 га (88 % площі сільськогосподарських угідь). Відсоток розорювання земель для більшості районів коливається від 62 % до 80 %. На території Черкащини відомо багато пам'яток природи, зокрема є 1 державний заповідник; 4 заказники загальнодержавного значення; 130 заказників місцевого значення; 6 пам'яток природи загальнодержавного значення; 125 пам'яток місцевого значення; 7 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва; 27 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення; 25 заповідних урочищ; 1 зоопарк. За сприятливих кліматичних умов область багата на рослинність, славиться цінними мальовничими лісами, різноманітним тваринним світом. Так, в області розташований найбільший у лісостеповій зоні України Канівський природний заповідник, всесвітньо відомий Уманський дендропарк «Софіївка» – перлина садово-паркового мистецтва. Серед різноманітних пам'яток природи 17 мають загальнодержавне значення, 11 з яких знаходяться на туристичних маршрутах «Золотої підкови Черкащини» [4]. На даний час на 5 областей у центрі України (Вінницька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська) є лише один природний заповідник – Канівський у Черкаській області. Нинішня його площа становить 8642,6 га (разом із ділянками, визначеними для передачі заповіднику згідно Указу Президента України № 2/2010 від 01.01.2010 р.). Це є недостатнім для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Тому в області, зважаючи на те, що давно назріла необхідність значного розширення території заповідника та надання йому статусу біосферного з включенням до мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, ведуться роботи по створенню Канівського біосферного заповідника на базі Канівського природного заповідника, загальна площа абсолютно заповідних ядер якого складатиме близько 20 тис. га. Продовжується здійснення заходів щодо погодження розширення пам'ятки природи загальнодержавного значення «Холодний Яр», з подальшим створенням на даній території національного природного парку «Холодний Яр». На сьогодні проведено збір матеріалів щодо розширення території ландшафтного заказника «Тарасів обрій» з 405 га до 716 га, зокрема за рахунок земель, які на даний час не використовуються, у т. ч. ДП «Золотоніське лісове господарство» (площею 209 га) та Келебердянської сільської ради Канівського району (площею 102 га). Актуальним є питання необхідності створення у кожній фізико-географічній провінції щонайменше одного природного чи біосферного заповідника або національного природного чи регіонального ландшафтного парку, де охорона природних комплексів і збереження екологічної рівноваги поєднуюватимуться з організованими формами підготовки кадрів, екологічного виховання, екологічного туризму та відпочинку на природі [4].

Людина протягом історії свого існування та розвитку суспільства на різних його етапах спрямовувала свою діяльність не тільки на виконання господарської функції, але й на покращення свого довкілля, враховуючи естетичні, духовні та інші цінності буття. Так, зокрема прагнення до прекрасного, до мистецьких цінностей сприяло створенню й такого доволі складного синтетичного виду мистецтва, як садово-паркове мистецтво. Як вид архітектурно-художньої творчості, що поєднує в собі важливі елементи природи, архітектури, художнього мистецтва та їх композиційне цілісне утворення, садово-паркове мистецтво та його витвори, наприклад, парки-пам'ятки, у певні часи й до тепер залучають до себе не тільки мешканців прилеглих до них територій, але й туристів, екскурсантів, науковців тощо. Доцільно звернути увагу, що парки та сади здавна мали не тільки утилітарне, але й естетичне значення. З розвитком сполучення, покращення транспортних послуг і зв'язку значно підвищилася роль туризму для розвитку соціально-економічних відносин між різними адміністративно-територіальними організаціями та країнами світу. Тому сьогодні парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва окрім значення природно-заповідної території на рівні з іншими природно-заповідними територіями та об'єктами мають велике значення для розвитку збалансованої рекреаційної та туристичної діяльності.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – це не лише витвори мистецтва, а й своєрідна ілюстрація відповідних філософських поглядів, ставлення людини до природи [4]. Завдяки своїм особливостям, що визначаються історичними, політичними, соціально-економічними, природними, естетичними, культурними, релігійними та іншими аспектами й засобами впливу, можуть домінувати певні характерні ознаки у кожного різновиду садово-паркового мистецтва [5].

Завданням законодавства України про природно-заповідний фонд України є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління у цій галузі. Відносини в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Законом України «Про природно-заповідний фонд» та іншими актами законодавства України. Правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів в Україні визначає Закон України «Про природно-заповідний фонд України». В Законі у тексті глави 11, яка присвячена безпосередньо паркам-пам'яткам садово-паркового мистецтва, у відповідних статтях приділено увагу зокрема таким питанням, як статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, основні вимоги щодо режиму парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Визначено, що парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами. Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться з вилученням у встановленому порядку або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть проводитися наукові дослідження. У статті «Основні вимоги щодо режиму парків-пам'яток садово-паркового мистецтва» Закону України «Про природно-заповідний фонд» зазначено, що на території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, включаючи санітарні рубки, рубки реконструкції та догляду з підсадженням дерев і чагарників ідентичного видового складу, замість загиблих, вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження композицій із дерев, чагарників і квітів, трав'яних газонів. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може проводитися зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів. Утримання та реконструкція парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться за проектами, що розробляються спеціалізованими науковими та проектними установами і затверджуються органами, у підпорядкуванні яких перебувають ці парки, за погодженням з: центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях, а на території Автономної Республіки Крим – органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження. Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях устанавлюються охоронні зони. В разі необхідності охоронні зони можуть устанавлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

В разі необхідності можуть створюватися також у складі адміністрації регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків місцевого значення, а також парків-пам'яток садово-паркового мистецтва наукові підрозділи. Наукові дослідження на території природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональ-

них ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть здійснюватись іншими науково-дослідними установами та організаціями на основі єдиних програм і планів науково-дослідних робіт чи спеціальних угод між цими установами та організаціями і адміністраціями державних заповідників й інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду. У разі відсутності адміністрацій ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків місцевого значення та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва такі угоди укладаються заінтересованими науковими установами та організаціями з органами, в підпорядкуванні яких перебувають зазначені об'єкти природно-заповідного фонду. На території заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ та інших територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, де не створені спеціальні наукові підрозділи, дослідження організовуються природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами та дендрологічними парками загальнодержавного значення, розташованими у цих регіонах. Навчально-виховна робота навчальних закладів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду проводиться на основі угод, укладених з їх адміністраціями чи підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають вказані території та об'єкти.

Сприятливі природні умови зумовили формування на території нинішньої Черкаської області розгалуженої системи розселення та неперевершених зразків садово-паркового мистецтва. На думку науковців, працівників туристичної сфери, інших суб'єктів господарювання в індустрії гостинності садово-паркові ландшафти слід розглядати як важливі об'єкти рекреаційно-туристичної діяльності населення. Щодо популярності для рекреації садово-паркових комплексів та їх окремих об'єктів та їх доступності до широкого використання за призначенням варто зазначити, що, на думку більшості дослідників, до середини XVII ст. коло власників садів і парків було дуже обмеженим – цар, його родина та вищі державні діячі. Сад був своєрідним символом влади, багатства і водночас місцем проведення дипломатичних зустрічей, прийомів тощо. У ландшафтній структурі садово-паркових комплексів кінця XVIII–першої половини XIX ст. формується малоповерховий тип ландшафту Це пов'язано зі значним зростанням обсягів будівництва, поширенням та утвердженням нового стилю – класицизму. Парк сприймався в контексті загальнокультурних інтересів часу, в ореолі літературних, художніх асоціацій. Інколи він набував своєї філософії, був своєрідним засобом вираження індивідуального бачення світу. Прикладом слугують так звані смислові об'єкти «Софіївки» (м. Умань Черкаської області) [1, 3, 4]. Сьогодні сади й парки, пов'язані з іменами відомих історичних постатей, розглядаються як об'єкти культурної спадщини і входять до переліку пам'яток архітектури та містобудування України. Зокрема, Софія Главані-Вітт-Потоцька була ініціатором створення парку, який нині є неперевершеним зразком садово-паркового мистецтва кінця XVIII–початку XIX ст. і має назву – Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України (м. Умань Черкаська область). Парк «Софіївка» за визнанням міжнародних експертів є одним із найяскравіших пейзажних парків романтичного напрямку. Він не має аналогів у садибному будівництві України, тут немає палацу, а композиційним центром є долина річки Кам'янки. Парк був заснований польським магнатом Станіславом Потоцьким і був відкритий у травні 1800 р. до дня народження Софії Главані-Вітт-Потоцької. До 1805 р. був створений головний каскад, підземна річка Стікс (Ахеронт), шлюзи, кам'яні гроти, заповнені водою Верхній і Нижній ставки. Парк прикрашали мармурові копії античної скульптури,obelіски, декоративні вази. Його куточки отримали символічне найменування, пов'язані з давньою міфологією, місцевими легендами, подіями родини власника. Немає ніяких документів, які б засвідчували наявність загального плану створення парку. Є припущення, що роботи планувалися безпосередньо «на місці», на основі досвіду майстрів, творчої інтуїції Л. Метцеля та інших інженерів, садівників, художників; невдалі деталі переробляли, поступово наближаючи до ідеального зразка. Створення садово-паркових ландшафтів Правобережної України пов'язано із такими відомими прізвищами: Браницьких, Толстих, Лопухіних, Даховських, Грохольських, Шувалових, Давидових, Воронцових, Свейковських, Потоцьких та ін. Сади та парки багатих польських магнатів і російських вельмож стали своєрідними культурними центрами відповідних регіонів.

Сьогодні палаци, паркові території садово-паркових ландшафтів унесені до переліку пам'яток архітектури та містобудування України: зокрема садиба княгині В. В. Голіциної (XVIII–XIX ст.), садиба Давидових у м. Кам'янець (XVIII–XIX ст.), садиба Лопухіних у м. Корсуні-Шевченківському (1783–1787 рр.), Мисливський замок у м. Тальному (XIX–XX ст.), «Софіївка» (XVIII–XIX ст.), садиба із парком у м. Шполі (XIX–XX ст.). Одним із найбагатших на об'єкти природно-заповідної мережі серед районів Черкаської області є Канівський район. Всього на території Канівського району знахо-

диться 77 об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 10006,73 га, зокрема дві пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення площею 25,5 км².

Ці та інші приклади збереження й цільового застосування територій та об'єктів природно-заповідного фонду Черкаської області спонукають до більш ретельного вивчення, аналізу та прогнозування їх розвитку з урахуванням вимог збалансованого (сталого) природокористування та рекреаційних потреб населення й туристів. Для утримання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва необхідні відповідні ресурсні фонди (матеріальні, фінансові, інтелектуальні тощо). Як відомо, кошти (в тому числі в іноземній валюті), одержані природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками, а також підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають території та об'єкти природно-заповідного фонду інших категорій, від наукової, природоохоронної, туристично-екскурсійної, рекламно-видавничої та іншої діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх власними коштами. Ці кошти не підлягають вилученню і використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду. За відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, за погодженням із спеціально уповноваженими державними органами можуть встановлювати плату. Для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків. Кошти екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт. Надання податкових пільг регулюється Податковим кодексом України. Для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов'язкове державне чи комерційне екологічне страхування заінтересованих підприємств, установ та організацій. В порядку, що визначається законодавством України, можуть бути встановлені й інші види страхування природно-заповідного фонду. Порядок здійснення державного контролю за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається Кабінетом Міністрів України. Також за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища здійснюється й громадський контроль відповідно до Положення про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Одним із факторів, що допомагає активізації в спрямуванні туристичних потоків на рекреаційні та природно-заповідні об'єкти України, є міжнародна діяльність, зокрема не тільки в галузі туризму та курортів, але й у сфері екології, природничих наук. Так, наприклад, Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду на основі багатосторонніх та двосторонніх міжнародних угод, для чого розробляються і реалізуються міжнародні наукові та науково-технічні програми, забезпечується обмін одержаною науковою інформацією, створюються на суміжних територіях заповідники, національні природні парки і інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, організуються спільна підготовка науковців і фахівців, еколого-виховна та видавнича діяльність.

Серед стратегічних цілей України (їх визначено сім) відповідно до затвердженої Стратегії національної екологічної політики в рамках розкриття теми статті доцільно зупинитися на цілі № 6 «Забезпечення збалансованого використання природних ресурсів» [10]. Для реалізації цілей Стратегії було розроблено та затверджено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011–2015 роки (далі – НПД). У НПД визначені конкретні заходи щодо поетапного досягнення стабілізації і поліпшення стану навколишнього природного середовища України, екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Наказом Мінприроди затверджено Методичні рекомендації з підготовки, погодження та затвердження Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища (МПДОНПС) [11]. Аналізуючи відповідні нормативно-правові документи, які стосуються зокрема й стратегії екологічної політики, варто зазначити, що при розробці містобудівної документації усіх рівнів в Україні обов'язково враховується необхідність створення парків, скверів та зелених зон й

проводяться розрахунки їх площ. Згідно із пунктом 1 статті 17 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту є генеральний план населеного пункту. Наказом Мінрегіону України від 13.07.2012 № 358 затверджено з наданням чинності з 01.11.2012 державні будівельні норми ДБН Б. 1.1-15:2012 «Склад та зміст генерального плану населеного пункту». До основних показників генерального плану населеного пункту згідно із додатком А ДБН Б. 1.1-15:2012 належать існуючі та проектні параметри ландшафтно-рекреаційних та озелених територій відповідно до вимог розділу 5 ДБН 360-92 «Планування і забудова міських та сільських поселень».

Щодо оцінки успішності виконання НПД у 2012 році, на веб-сторінці Мінприроди оприлюднено відповідний звіт про стан виконання 233 природоохоронних заходів [11]. Відповідно до угоди України з ЄС оцінка успішності реалізації бюджетної підтримки у секторі охорони навколишнього природного середовища здійснювалася за 9-ма показниками. Виконання показників успішності оцінювалося на основі принципів, узгоджених між ЄС та Україною. В межах теми цієї статті для нас цікавим є характеристика показника № 9, що стосується даних про збільшення природного середовища перебування представників флори і фауни, а саме охорони рослинного та тваринного світу як сфери застосування. Завданням щодо виконання показника № 9 на 2012 р. було визначено збільшення площі заповідних територій не менш ніж на 10,0 % до базового рівня та до 6,9 % від загальної території країни. Протягом 2012 року в Україні створено 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 61760,1 гектарів, що становить близько 0,1% держави. У табл. 1 представлено динаміку природно-заповідного фонду в Україні та зокрема в Черкаській області за 2012 р.

Таблиця 1

**Динаміка структури природно-заповідного фонду в Україні
та у Черкаській області за 2012 рік**

Назва області	01.01.2012			01.01.2013			Різниця		
	од.	га	%	од.	га	%	од.	га	%
Черкаська	520	72107,7	2,9	521	74284,8	3,0	1	2177,1	0,1
Всього:	7858	3860894,2	5,9	8027	3922654,2	6,1	168	61760,1	0,15

Оскільки загальна площа заповідних територій на кінець 2012 р. досягла 6,49% від загальної території країни, досягнення показника на 2012 р. відбулося лише на 15%. Головні причини невиконання показника визнано наступні: відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею; низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду; низький рівень екологічної освіти та інформованості населення. Показники, за якими здійснювалася оцінка успішності реалізації бюджетної підтримки, розділялись на три різних типи: показники, що стосуються підготовки та схвалення/прийняття стратегічних документів, програм, планів (дій), правових актів, рішень та інвестиційних проектів; показники, що стосуються рівня виконання різних стратегічних документів, програм, планів (дій), правових актів та інвестиційних проектів; показники, що стосуються покращення екологічних статистичних індикаторів. Виконання кожного показника за кожний рік визначалось як повністю виконаний, частково виконаний (виконано не повністю, але очевидним є значний поступ), або не виконаний. Висновком щодо стану виконання показника 9 було визначення його «невиконаним» [11].

Значну роль у виконанні планів НПД відіграє регулювальна функція власників природно-заповідних територій та об'єктів. Згідно законодавства України регіональні ландшафтні парки (зони - буферна, антропогенних ландшафтів, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам), заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України. У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання. Ботанічні сади, дендрологічні

парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва відповідно до законодавства України можуть бути визнані юридичними особами. Території та об'єкти, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд» та законодавства України про охорону пам'яток історії та культури й затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та центральним органом виконавчої влади в галузі культури.

На землях природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного або історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів й об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням. Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених цим Законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися: у природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; в освітньо-виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

З метою визначення та обґрунтування заходів щодо провадження відповідно до законодавства та вимог міжнародних договорів природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності, охорони, відтворення та використання природних комплексів та об'єктів, які передбачається здійснити протягом п'яти років, а також стратегії розвитку об'єкта природно-заповідного фонду на десять років розробляється проект організації території об'єкта природно-заповідного фонду. З метою вдосконалення організації рекреаційної діяльності установ природно-заповідного фонду України та відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» і Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України [12–13] затверджено Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» з метою забезпечення єдиного методологічного підходу до розроблення Положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України (далі – Положення) розроблені «Методичні рекомендації щодо розробки положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України» [9, 14–17], що визначають основні вимоги до оформлення та змісту Положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України. У Положеннях визначаються завдання, природоохоронне, наукове, освітнє, рекреаційне, культурне значення природних комплексів та об'єктів, особливості природоохоронного режиму, характеру функціонування територій та об'єктів ПЗФ. При розробленні змісту Положення необхідно враховувати режим та основні завдання відповідної території або об'єкту ПЗФ. Наприклад, у зміст Положення про природний заповідник, ботанічний сад розділ щодо рекреації не включається. Але саме у розділі «РЕКРЕАЦІЯ» Положення про території та об'єкти ПЗФ мають розкриватися основні напрямки провадження діяльності спеціальної адміністрації території або об'єкту ПЗФ, що спрямована на відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини шляхом загальнооздоровчого і культурно-пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства тощо. Для тих територій та об'єктів ПЗФ, які не мають спеціальних адміністрацій, у Положеннях визначаються особливості, пов'язані з їх перебуванням у сфері управління, установ, підприємств, організацій, що виступають в якості землекористувачів (землевласників).

В Україні для забезпечення організації, охорони та використання природно-заповідного фонду створено Департамент заповідної справи (далі – Департамент), що є структурним підрозділом Міністерства екології та природних ресурсів України (далі – Мінприроди) [9; 14–18]. Департамент відповідно до покладених на нього завдань готує та вносить пропозиції щодо нормативно-правового регулювання з питань організації, охорони та використання природно-заповідного фонду зокрема стосовно природоохоронної, наукової, рекреаційної, еколого-освітньої, міжнародної діяльності установ природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, координує природоохоронну, наукову, рекреаційну, еколого-освітню та міжнародну діяльність; забезпечує розроблення проектів організації території для заповідників, національних природних парків та ботанічних садів, утримання та реконструкції - для парків-пам'яток садово-паркового мистецтва; розглядає клопотання та подає пропозиції щодо створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також розширення, зміни меж, категорії та скасування статусу існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду [9]. Аналізуючи офіційні дані структур Мінприроди України,

результати виконання завдань НПД, доцільно зазначити, що на сьогодні природно-заповідна справа в Україні і в Черкаській області в тому числі, як базова сфера охорони природи, є ще не зовсім досконалою і має цілу низку не вирішених проблем, зокрема відсутність чітко визнаної стратегії розвитку природоохоронної справи; недостатня участь громадської у розвитку природоохоронної справи. У 16 областях України розпочата робота по розробці та затвердженню планів дій з охорони навколишнього природного середовища (регіональних чи/та місцевих), де зокрема приділяється увага розвитку рекреації та туризму. Варто зазначити, що в установах природно-заповідного фонду України функціонує 43 інформаційно-туристичні і екологічні центри, близько 36 музеїв природи. У 2012 р. проведено 9 екологічних літніх таборів, організовані шкільні екологічні гуртки [14]. В рамках співпраці з навчальними закладами різного рівня акредитації проводилася практична та методична робота із студентами з визначення тематик досліджень, курсових та дипломних робіт. Студенти проходили виробничу практику. Для учнів шкіл регулярно проводились лекції, екоуроки, екологічні тренінги та ігри, олімпіади, організовувалися «зелені школи». Школам та іншим навчальним закладам, бібліотекам надавалась методична допомога, а також матеріали з облаштування кабінетів, куточків, виставок, розробки навчальних програм тощо. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України у 2012 р. проведено роботу щодо створення Типового положення про екологічний літній табір. У системі позашкільних навчальних закладів еколого-просвітницька діяльність здійснювалася у творчих учнівських об'єднаннях, зокрема в екологічних гуртках, екологічних загонах, клубах, товариствах тощо, а в літній період – у екологічних таборах. Загальна кількість екологічних об'єднань в Україні – 6776; у 22 областях діяло 420 екологічних клубів [10]. На веб-порталі Мінприроди оприлюднювалися інформаційні матеріали щодо створення і розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду [17–18]. На жаль, Черкаська область не посідає лідируюче місце серед областей за цими показниками, що має безпосереднє відношення до популяризації туризму.

Всі установи природно-заповідного фонду здійснюють на постійній основі інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на підтримку населенням створення і розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, проводять різноманітні акції до екологічних дат та свят, зокрема масштабними акціями відзначаються Всесвітній День охорони навколишнього природного середовища, День довкілля, День землі, День води, Європейський день парків, Міжнародний День біорізноманіття, Всесвітній день охорони водно-болотних угідь, Всесвітній День туризму, також майже всіма установами проводяться акції «Зустріч птахів», «Первоцвіт», «Збережемо ялинку», «Івана Купала», «Водохреща» тощо. Мінприроди взято участь в опрацюванні підготовлених Держтуризмкурорту проектів документів щодо підготовки до підписання Протоколу про сталий туризм (готується до приєднання) [10]. Залучення місцевого населення до природоохоронної діяльності є одним з найсуттєвіших елементів у роботі громадських організацій, оскільки завдяки цьому негативне ставлення місцевого населення до об'єктів природно-заповідного фонду поступово змінюється на позитивне.

Висновки. Старовинні ландшафтні об'єкти, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва мають значну культурну, історичну, естетичну та дендрологічну цінність і підлягають охороні державою. В той же час садово-паркові ландшафти є своєрідним матеріальним втіленням минулих років, які сьогодні зберігають пам'ять про своїх власників, тому з огляду на це їх варто розглядати як важливі об'єкти рекреаційно-туристичної діяльності регіону. Пріоритетом розвитку природно-заповідної справи України має стати реалізація принципів Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, положень МСОП, Бернської конвенції щодо визначення «територій спеціального забезпечення» Смарагдові мережі тощо. Значний внесок окремих особистостей, відомих родів у створення садово-паркових ландшафтів території потребує подальшого дослідження, вивчення, аналізу з боку науковців та популяризації для широкого загалу рекреантів, туристів, екскурсантів. Особливо це актуально в ці роки, коли Черкащина відзначає 200-річний ювілей від дня народження Т. Г. Шевченка та 60-річчя з часу утворення Черкаської області. Невід'ємною складовою частиною комплексних заходів щодо охорони природи краю є заповідна справа, яка охоплює як наукові пошуки, так і практичні заходи. Збереження цінних природоохоронних об'єктів – ландшафтних насаджень, поодиноких рідкісних вікових дерев, парків, озер, боліт, річок та феноменів природи – все це має велике науково-пізнавальне значення, збагачує та прикрашає наш край. Значення заповідних об'єктів і пам'яток природи дуже велике, адже це – еталони природи, місця зберігання та розмноження корисної фауни, місця відпочинку населення країни та іноземних туристів, а тому потребують особливої охорони та збереження для наших нащадків.

Список використаної літератури

1. Денисюк Г. І. Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України / Г. І. Денисюк, І. В. Кравцова. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2012. – 211 с.
2. Звіт стипендіата Кабінету Міністрів України Свояк Н. І. за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ...office.cdtu.edu.ua/index.php/ua/ndi/.../317-01102010-31032012.
3. Ковтун В. Д. Перспективи розвитку парків культури і відпочинку України у вимірах історичного процесу [Електронний ресурс] / В. Д. Ковтун. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_6.php.
4. Кравцова І. В. Садово-паркові ландшафти як об'єкти рекреації і туризму [Електронний ресурс] / І. В. Кравцова // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. – Режим доступу : esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/229/1/Kravtsova.pdf.
5. Кулик Л. В. Екологічна безпека парків і скверів міста Черкаси / Кулик Л. В., Свояк М. І., Свояк Н. І. // Тези ІХ Всеукраїнської наукової конференції студентів, магістрів та аспірантів «Сучасні проблеми екології та геотехнологій» (м. Житомир, 5-7 березня 2012 р.). – Житомир : ЖДТУ, 2012. – С. 155.
6. Свояк Н. І. Черкаська громада за чисте довкілля : навч. вид. / Н. І. Свояк, Н.М. Фоміна. – Черкаси : ТОВ «Маклаут», 2010. – 172 с.
7. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Закон України від 21 грудня 2010 року, № 2818-VI – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/conv>.
8. Офіційний сайт Черкаської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ck-oda.gov.ua.
9. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] / Закон України // Відомості Верховної Ради України від 25.08.1992 р. – 1992. – № 34 – С. 502. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2456-12>.
10. Звіт про виконання НПД у 2012 році [Електронний ресурс] / Веб-сторінка Мінприроди. – Режим доступу : <http://menr.gov.ua/content/article/12175>.
11. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577 р. – Режим доступу : www.menr.gov.ua.
12. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Закон України від 21 грудня 2010 року, № 2818-VI – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/conv>.
13. Про затвердження Плану заходів [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 01.04.2013 № 138. – Режим доступу : www.menr.gov.ua.
14. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.menr.gov.ua.
15. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 № 330 // Офіційний вісник України від 07.08.2009 – 2009 р. – № 57. – С. 107 – ст. 1997 – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09.
16. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 № 330 ; Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 липня 2009 р. за № 679/16695 / Офіційний вісник України від 07.08.2009 р. – 2009 – № 57 – С. 107. – ст. 1997. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09.
17. Методичні рекомендації щодо розробки положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] / Затверджено Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 12 липня 2013 року № 309. – Режим доступу : www.menr.gov.ua.
18. Положення про Департамент заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.menr.gov.ua.

References

1. Denysyk H. I., Kravtsova, I. V. (2012) Landscaping landscapes of Right-Bank forest steppe of Ukraine. Vynnytsya: PP «Edel'veys i K», 211 p.
2. Zvit stypendiata Kabinetu Ministriv Ukrayiny Svoyak N. I. za 2012 rik [Internet]. Available from: ...office.cdtu.edu.ua/index.php/ua/ndi/.../317-01102010-31032012.
3. Kovtun, V. D. Prospects for development of a recreation park in Ukraine dimensions of the historical process [Internet]. Available from: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_6_6.php.
4. Kravtsova, I. V. Landscaping landscapes as sites of recreation and tourism. Pryroda Zakhidnoho Polissya ta pry-lehlykh terytoriy [Internet]. Available from: esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/229/1/Kravtsova.pdf.

5. Kulyk, L. V., Svoyak, M. I., Svoyak, N. I. (2012) Environmental safety of parks and gardens of Cherkasy. Tezy IKh Vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi studentiv, mahistriv ta aspirantiv «Suchasni problemy ekolohiyi ta heotekhnolohiy» (m. Zhytomyr, 5-7 bereznya 2012 r.). Zhytomyr: ZhDTU, pp. 155.
6. Svoyak, N. I., Fomina, N. M. (2010) Cherkassy community for clean environment. Cherkasy: TOV «Maklaut», 172 p.
7. Pro osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky na period do 2020 roku. Zakon Ukrainy vid 21 hrudnya 2010 roku, № 2818-VI [Internet]. Available from: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/conv>>.
8. Ofitsiynyy sayt Cherkas'koyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi [Internet]. Available from: <www.ck-oda.gov.ua>.
9. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy. Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy vid 25.08.1992 r., № 34, stattia 502 [Internet]. Available from: <<http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2456-12>>.
10. Zvit pro vykonannya NPD u 2012 rotsi [Internet]. Available from: <<http://menr.gov.ua/content/article/12175>>.
11. Pro zatverdzhennya Natsional'noho planu diy z okhorony navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha na 2011–2015 roky. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 travnya 2011 r. № 577-r [Internet]. Available from: <www://menr.gov.ua>.
12. Pro osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky na period do 2020 roku. Zakon Ukrainy vid 21 hrudnya 2010 roku, № 2818-VI [Internet]. Available from: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/conv>>.
13. Pro zatverdzhennya Planu zakhodiv. Nakaz Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv vid 01.04.2013 № 138 [Internet]. Available from: <www://menr.gov.ua>.
14. Ofitsiynyy sayt Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [Internet]. Available from: <www://menr.gov.ua>.
15. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro rekreatsiynu diyal'nist' u mezhakh terytoriy ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy. Nakaz Ministerstva okhorony navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy vid 22.06.2009 № 330 / Ofitsiynyy visnyk Ukrainy vid 07.08.2009 r., № 57, stor. 107, stattia 1997 [Internet]. Available from: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.
16. Polozhennya pro rekreatsiynu diyal'nist' u mezhakh terytoriy ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy. Nakaz Ministerstva okhorony navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy vid 22.06.2009 №330. Zareyestrovano v Ministerstvi yustytitsiyi Ukrainy 22 lypnya 2009 r. za № 679/16695. Ofitsiynyy visnyk Ukrainy vid 07.08.2009 r., № 57, stor. 107, stattia 1997 [Internet]. Available from: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.
17. Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrobky polozhen' pro terytoriyi ta ob'yekty pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy / Zatverdzheno Nakazom Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 12 lypnya 2013 roku № 309. [Internet]. Available from: <www://menr.gov.ua>.
18. Polozhennya pro Departament zapovidnoyi spravy Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [Internet]. Available from: <www://menr.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014.

Відомості про автора

С. С. Беляєва, кандидат економічних наук, доцент, Черкаський державний технологічний університет.